

Institute of Philosophy Sociology

Pedagogical University of Cracow

dr hab. Profesor UP Jadwiga Mazur
Kierownik
Katedry Socjologii Komunikowania
w Instytucie Filozofii i Socjologii
Wydziału Humanistycznego
Uniwersytetu Pedagogicznego im KEN w Krakowie

Recenzja pracy doktorskiej mgr Marka Motyki
pt. „SPOŁECZNO-KULTUROWE UWARUNKOWANIA
ZJAWISKA NARKOMANII (Socjologiczne studium młodzieży Podkarpacia)”, ss. 313.

Recenzent: dr hab. Profesor UP JADWIGA MAZUR

Miejsce pracy: Uniwersytet Pedagogiczny im KEN w Krakowie

Data wykonania recenzji: 21.04.2017

Oświadczenie: Recenzent oświadcza, że nie posiada żadnych interesów w odniesieniu do recenzowanej pracy doktorskiej, a problematyka projektu mieści się w nurcie jego zainteresowań badawczych.

Przyjęta do recenzji praca doktorska Pana magistra Marka Motyki pt. „**SPOŁECZNO-KULTUROWE UWARUNKOWANIA ZJAWISKA NARKOMANII (Socjologiczne studium młodzieży Podkarpacia)**” napisana została pod kierunkiem Pana dr hab. Macieja Gitlinga, prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego. Wstępny ogląd dysertacji wskazuje, że podjęta problematyka w pełni spełnia warunki badawcze przypisane obszarowi nauk społecznych.

Ocena struktury pracy doktorskiej

Praca doktorska mgr Marka Motyki składa się z siedmiu rozdziałów, poprzedzonych wstępem oraz zakończonych podsumowaniem, bibliografią i aneksem. W rozdziale pierwszym zatytułowanym **KONCEPCJA PRACY** Autor przedstawił temat podjętej pracy wraz z jego uzasadnieniem, wskazując jednocześnie na jej doniosłość poznawczą i praktyczną. Następnie dogłębnie wyjaśnił w oparciu o literaturę przedmiotu podstawowe terminy stosowane w dalszej części dysertacji. Kolejno w sposób wystarczający przedstawia stan dotychczasowej wiedzy z tego zakresu, wskazując jednocześnie obszary dotychczas nieeksplorowane w badaniach, ze szczególnym wskazaniem na media i wytwory kultury popularnej jako czynników wpływających na przemiany wizerunku zjawiska narkomanii. W celu uchwycenia istotnych przyczyn zachodzących przeobrażeń, zaproponował model heurystyczny uwarunkowań zjawiska narkomanii, pozwalający na jasne przedstawienie zamysłu prezentacji dalszych rozważań.

W drugim rozdziale zatytułowanym **INTERPRETACJA ZJAWISKA NARKOMANII: WYBRANE KONCEPCJE TEORETYCZNE** autor definiuje termin *paradygmat* wskazując, że pozwala on ukierunkować sposób postrzegania danej rzeczywistości społecznej, zachodzących w niej zjawisk, wyznaczając jednocześnie ramy teoretyczne pozwalające stworzyć układ odniesienia systematyzujący tę rzeczywistość oraz wyznacza sposoby jej poznania i poszukiwania odpowiedzi na postawione problemy badawcze. Następnie idąc tym torem wskazuje, że takie podejście umożliwia zastosowanie eklektyzmu badawczego, który oprócz nawiązania do wybranych przez niego koncepcji teoretycznych, pozwoliło na znalezienie odzwierciedlenia w przeprowadzonych badaniach empirycznych.

Kolejno autor prezentuje przyjęte koncepcje teoretyczne w tym teorię anomii w ujęciu Emile Durkheima i Roberta K. Mertona. Wskazując - w nawiązaniu do głównego wątku dysertacji - na niespójność norm, z jaką spotykają się adolescenti i rozbieżności między wartościami przekazywanymi w rodzinie i mediach oraz dostosowanie się tej kategorii wiekowej do zachodzących zmian. Z kolei posługując się teorią kontroli społecznej Trivisa Hirschiego w odniesieniu do zjawiska narkomanii, Autor wskazuje jak silne więzi łączące jednostkę z rodziną, mogą wpływać na jej krytyczne stanowisko wobec narkotyków, a świadomość następstw związanych z naruszaniem tych zasad i zaangażowanie w aktywności odwracające uwagę od zażywania środków odurzających - mogą chronić przed podejmowaniem ryzykownych aktywności. Natomiast w integracyjnym modelu zachowania przestępczego Marca LeBlanca, wskazuje jak silne więzi jednostki z osobami istotnymi sprzyjają podatności na kontrolę zewnętrzną sprzyjającą ochronie przed podejmowaniem

ryzykowanych zachowań. W teorii zróżnicowanych możliwości Richarda Clowarda i Lloydla Ohlina autor w odniesieniu do tematu pracy wskazuje jak uznanie za zasadne norm może wiązać się z jednoczesnym ich nieprzestrzeganiem. Z kolei w teorii interakcji rodzinnych Judith S. Brook, zwraca uwagę na podejmowanie decyzji o zażywaniu narkotyków w sytuacji słabych więzi między członkami rodziny, a w teorii „substancji torujących drogę” Denise B. Kandel - na istotną rolę jaką pełnią zarówno rodzice jak i relacje z rówieśnikami, w tworzeniu nieprawidłowych zachowań wśród młodzieży. Podobnie w teorii społecznego uczenia się Alberta Bandury sięganie po narkotyki stanowi dla Autora konsekwencję przejmowania wzorców postępowania zaobserwowanych u osób znaczących dla danej jednostki. Autor nawiązuje również do perspektywy postmodernistycznej ukazującej rzeczywistość społeczną jako obszar pełen niejednoznaczności i chaosu normatywnego. W tej części autor zgodnie z zapowiedzią prezentuje wybrane teorie, zgrabnie ujmując je w logiczną, przekonującą i „eklektyczną” całość. Brakuje jednak w tej części podsumowania wskazującego na spójność wszystkich wybranych i zaprezentowanych teorii oraz wskazanie tej, którą uznał za dominującą w swoich rozważaniach i badaniach..

W trzecim rozdziale mgr Marek Motyka podejmuje rozważania dotyczące **ESKALACJI ZJAWISKA NARKOMANII** wskazując nowe populacje zażywające narkotyki, nowe środki odurzające i środki psychoaktywne w kulturze masowej. Do nowych populacji zażywających narkotyki zalicza służby mundurowe, kierowców, przedstawicieli świata biznesu, celebrytów, sportowców, środowiska medyczne, osadzonych w zakładach karnych, terrorystów. W opisie wybranych populacji zabrakło bardziej rozbudowanego opisu wpływu środowisk celebrytów i sportowców, którzy jako osoby medialne mogą mieć bardziej znaczący wpływ na zachowania podejmowanie ryzykowanych zachowań związanych z narkotykami wśród młodzieży.

Z kolei w opisie nowych środków odurzających autor zawarł wystarczającą wiedzę o narkotykach projektowanych – dopalaczach, egzotycznych roślinach odurzających, lekach dostępnych bez recepty o potencjale psychoaktywnym, narkotykach hybrydowych i nietypowych. Następnie w podrozdziale *Środki psychoaktywne w kulturze masowej* autor prezentuje występowanie przychylnych odniesień do środków o potencjale psychoaktywnym w wytworach kultury popularnej. Zabrakło w tym podrozdziale wątku o wpływie mediów na odbiorców, zwłaszcza na kategorię wiekową poddawaną analizie w tej dysertacji.

Rozdział czwarty poświęcony został wypracowanej metodologii badań własnych, gdzie Autor poprawnie prezentuje cel i zakres badań, operacjonalizuje pojęcia występujących w problemach badawczych, w ciekawy sposób prezentuje problemy i hipotezy badawcze w postaci tabel, co sprawia, że są czytelne i przejrzyste. Kolejno przedstawia metody, techniki i

narzędzia badań, wskazując, że w dysertacji triangulacja metod polegała na przeprowadzeniu badań ilościowych, badań jakościowych oraz analizie danych zastanych. Generalnie należy stwierdzić, że przyjęte przez autora dysertacji metody i wypracowane techniki oraz narzędzia badawcze, są odpowiednie do przeprowadzonych badań.

Następnie prezentuje dobór próby badawczej, która jest zarówno znaczna jak i znacząca co bardzo podnosi wartość badań. W tej części autor opisuje założoną wielkość próby w badaniach ilościowych, operat losowania i procedurę losowania, dobór próby do badań jakościowych gdzie przyjął, że wywiady zostaną przeprowadzone wśród młodzieży (jednostek, które w opinii badacza, mogły dysponować wiedzą szczególnie istotną w podjętym badaniu) z województwa podkarpackiego zgłaszającej się dobrowolnie na konsultacje w ramach terapii uzależnień do placówek zatrudniających badacza. W organizacji badań ilościowych należy podkreślić zarówno duży dobór próby badawczej jak i szeroki teren – województwo podkarpackie – ich przeprowadzenia.

W rozdziale piątym mgr Marek Motyka zawarł kwestie związane z **SPOŁECZNO-KULTUROWYMI UWARUNKOWANIAMI NARKOMANII: ANALIZĘ DANYCH ZASTANYCH**, ilustrując tę część wykresami i przytaczając wyniki przeprowadzonych badań. Na uwagę zasługują zarówno przytoczone wyniki badań dotyczące problematyki narkomanii innych autorów na świecie, w Europie, Polsce i województwie podkarpackim. Na podstawie analizy danych zastanych przedstawił zestawienie tabelaryczne dotyczące uwarunkowania rozwoju zjawiska narkomanii.

W ROZDZIALE 6 zatytułowanym **SPOŁECZNO-KULTUROWE UWARUNKOWANIA NARKOMANII: ANALIZA DANYCH JAKOŚCIOWYCH** autor prezentuje charakterystykę osób badanych, ich rodzin, inicjacji narkotykowej, środowisko osób zażywających, preferowany styl muzyczny i afiliacje z subkulturami, orientacja na temat pronarkotykowych treści kultury popularnej, zasoby edukacyjno-zawodowe badanych i plany na przyszłość. W części dotyczącej *omówienie wyników badań jakościowych*, prezentuje wnioski z badań. Stwierdza, że hipotezy przyjęte w rozdziale metodologicznym zostały potwierdzone i mieszczą się w nurcie wyników badań innych autorów.

W ROZDZIALE SIÓDMYM zatytułowanym **SPOŁECZNO-KULTUROWE UWARUNKOWANIA NARKOMANII: ANALIZA DANYCH ILOŚCIOWYCH** Autor prezentuje wyniki badań bogato je ilustrując. Omawiając wyniki swoich badań empirycznych zwraca uwagę na czynniki środowiskowe, stosunek do narkotyków oraz ich zażywanie w tym zażywanie narkotyków w wyodrębnionych warstwach, wpływy rówieśnicze, sekwencyjność zażywania środków o potencjale psychoaktywnym, środowisko szkolne i stosunek do

narkotyków oraz ich zażywanie. Następnie zwraca uwagę na takie czynniki jak: profil szkoły a zażywanie narkotyków, relacje interpersonalne w klasie, zaangażowanie w edukację: oceny i udział w dodatkowych zajęciach pozalekcyjnych, plany dalszej nauki, absencję w szkole. Z kolei analizując środowisko rodzinne zwraca uwagę na takie elementy jak środowisko rodzinne, miejsce zamieszkania respondentów w trakcie nauki, dorastanie w rodzinie niepełnej, rodzice pracujący poza granicami kraju, samopoczucie w domu, rozmowy z rodzicami.

Opisuje również: cechy demograficzne a zażywanie narkotyków, także różnice w zażywaniu narkotyków ze względu na płeć, wiek respondentów, miejsce zamieszkania, czynniki ekonomiczne, wielkość kieszonkowego i status ekonomiczny rodziny. W mojej ocenie opis demograficzny powinien być umieszczony przed czynnikami środowiskowymi, dawałby wówczas możliwość przybliżenia czytelnikowi analizowanej grupy respondentów.

W sposób interesujący przedstawia autor czynniki kulturowe a zażywanie narkotyków, w tym zaangażowanie religijne, hierarchia wartości, styl życia, spędzanie czasu wolnego zaangażowanie w działalność kulturalną, przynależność do organizacji formalnych uczestnictwo w dyskotekach. Z kolei w części dotyczącej *kultury popularnej a zażywania narkotyków* zwraca uwagę na preferowane style muzyczne, uczestnictwo w masowych imprezach muzycznych, czas spędzany w Internecie. W podsumowaniu stwierdza, że wyniki uzyskane w badaniach empirycznych przeprowadzonych w ramach rozprawy potwierdzają wielowymiarowość zjawiska narkomanii i słuszność przyjętej eklektycznej perspektywy badawczej. Rozdział zakończy jest konkluzjami.

Merytoryczna ocena rozprawy doktorskiej

Przechodząc do wykorzystanych podejść teoretycznych, stwierdzam, że recenzowana rozprawa jest jedną z prac naukowych prezentującą w szerokim zakresie uwarunkowania narkomanii.

W poszczególnych rozdziałach autor w pełni nawiązywał do przyjętych ram teoretycznych, prezentował aktualne wyniki badań dotyczące głównego wątku tematycznego pracy, dokonał właściwych porównań.

Bardzo istotne dla rzetelności przeprowadzonych badań było wykorzystanie wyników badań jakościowych i ilościowych przeprowadzonych w dwóch grupach respondentów osób z wątkiem narkomanii w swojej drodze życiowej i dużej liczbie zbadanych uczniów województwa podkarpackiego co znacznie podnosi wartość badań.

W efekcie autor dokonał weryfikacji dotychczasowego stanu wiedzy głównego tematu dysertacji. Ponadto w zasadniczych elementach rozprawy uporządkował stan dotychczasowej wiedzy dotyczącej narkomanii i prowadzonych badań w podjętym temacie.

Zgodnie z założonym planem badawczym na podstawie zebranych danych empirycznych rzetelnie zanalizowany został obszar wyznaczony przez ramy tematyczne pracy. Autor potwierdził postawione hipotezy, zidentyfikował dokładnie wszystkie założone na początku pracy czynniki związane z narkomanii, wskazał na specyficzne zależności występujące w ich powstawaniu.

Uzyskane przez mgr Marka Motykę wyniki badań, przedstawione w rozdziałach analitycznych pracy, przynoszą wiele szczegółowych odpowiedzi na założone problemy badawcze. Stwierdzam, iż pomimo czynników utrudniających poznanie badanego środowiska udało się Autorowi dokonać dobrej diagnozy społeczno- kulturowych uwarunkowań zjawiska narkomanii.

Rozprawa doktorska mgr Marka Motyki nie jest wolna od kilku drobnych mankamentów, które zawarłam w tekście recenzji, niemniej należy zaznaczyć, że wszystkie wątki dotyczące hipotez szczegółowych zostały przez niego w tekście w pełni przedstawione. Podsumowując Autor we wnioskach pochodzących z materiału empirycznego dotyczącego poszczególnych wątków pracy potwierdzał przyjęte hipotezy.

W autorskich badaniach na potrzeby rozprawy doktorskiej można było również przeprowadzić wywiady eksperckie dotyczące społeczno-kulturowych uwarunkowań zjawiska narkomanii z osobami, które pełniły funkcje pedagogów szkolnych (zwłaszcza tych, którzy mają długi staż pracy). Wywiady takie mogłyby pozwolić na poznanie uwarunkowań społeczno kulturowych zjawiska narkomanii z perspektywy doświadczeń pedagogicznych na przestrzeni dwóch ostatnich dekad.

Konstatacje i uogólnienia

Recenzowana praca doktorska mgr Marka Motyki pt. *Społeczno-kulturowe uwarunkowania zjawiska narkomanii (Socjologiczne studium młodzieży Podkarpacia)* jest opracowaniem naukowym z dyscypliny socjologii, jest także dziełem samodzielnym, pionierskim i ważnym. Zawiera wyniki własnych badań empirycznych, a poprzez ich analizę identyfikuje społeczne i kulturowe uwarunkowania narkomanii, ponadto rzetelnie i metodologicznie prezentuje ilościowe i jakościowe aspekty tych uwarunkowań. Należy również zaznaczyć, że podjęty temat jest ważny nie tylko ze względów teoretycznych ale i praktycznych. Dogłębna analiza i diagnoza uwarunkowań społeczno kulturowych zjawiska narkomanii, jaką przeprowadził mgr Marek Motyka zarówno jako doktorant jak i praktyk

warta byłaby zapoznania z szerszym gronem czytelników. Stąd też wnioskuję o jej publikację, która byłaby ważnym uzupełnieniem istniejących już pozycji z tego zakresu.

Pozytywnie oceniam podjęte w rozprawie wysiłki badawcze, dlatego przechodząc do konstatacji, przedstawiam Doktorantowi kwestie, którą w czasie publicznej obrony proszę rozwinąć:

– Czy w wyniku przeprowadzonych badań można stwierdzić, że istniejący związek przyczynowo-skutkowy między korzystaniem z treści kultury popularnej pozytywnie odnoszących się do narkotyków a ich zażywaniem jest w jego opinii znaczący?

– W jaki sposób zaproponowany autorski model uwarunkowań społeczno kulturowych zjawiska narkomanii i wyniki przeprowadzonych przez Autora badań byłyby możliwe do realizacji w pracy z zakresu profilaktyki z młodzieżą.

Wnioski końcowe

Na podstawie rzetelnej lektury przedłożonej dysertacji doktorskiej mgr Marka Motyki podkreślam, że poczynione krytyczne uwagi w niczym nie ujmują uznania dla poniesionego wysiłku badawczego, stąd pomimo pewnych uwag krytycznych rozprawę z całym przekonaniem oceniam wysoko i wnoszę o jej wyróżnienie. Składam także wniosek o publikację doktoratu w postaci monografii, po edytorskich korektach.

Podsumowując swoją recenzję, wskazuję, iż zrealizowany projekt doktorski spełnia warunki określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r., o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2003 r., nr 65, poz. 595 z późn. zm.), co kwalifikuje mgr Marka Motykę do uzyskania stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki socjologia. Stawiam wniosek o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Jadwiga Masu